

symphonie» τοῦ Haydn καὶ τὸ «*Requiem*» τοῦ Brahms μᾶς πληροφοροῦν περὶ τοῦ νοήματος τοῦ κόσμου, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου εὐγλωττότερον ἀπὸ τὸν ὅξυδερκέστερον ἔρευνητὴν καὶ τὸν βαθυνούστερον φιλόσοφον. “Ἄλλωστε δὲ ἵδιος δὲ Πλωτῖνος εἶχε παρατηρήσει⁽¹⁾, ὅτι καὶ διὰ τῶν ψυθμῶν καὶ τῆς ἀριστονότητος δύναται τις νὺν ἀναζήτη ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τὴν πρώτην⁽²⁾.

“Ἡ ἐννοιολογικὴ γλῶσσα θεωρεῖται ὅχι μόνον ὡς ἀνεπαρκῆς πρὸς παράστασιν τοῦ γνωσθέντος, ἀλλὰ καὶ ὡς πηγὴ πλάνης διὸ ὀρισμένας περιοχὰς γνώσεως. Τοῦτο ἐκφράζει δὲ Schiller, ὅταν λέγῃ:

«Ἐάντι μιλῇ ἢ ψυχῇ, τότε δὲν μιλεῖ ἢ ψυχή».

“Πρὸς τὸν προσώπων γίνεται πλειστάκις σιωπηρῶς καὶ ὅχι διὰ τῶν λεγομένων. Οταν παύσουν δύο πρόσωπα νὰ διαλοῦν, λέγει δὲ Delacroix, τότε συχνὰ ἀρχίζουν νὰ κατανοοῦν ἄλληλα παρατηρούμενα ἀμοιβαῖς⁽³⁾. Εἰς ὅλας τὰς θρησκείας ὑπάρχει ἢ ἴερὰ σιγὴ (*sanctum silentium*) ὡς μέσον ἐνορατικῆς γνώσεως. Εἰς τὰς ἱμέρας μας, παρὰ τὸν λογοκρατικὸν καὶ φυσιοκρατικὸν κατακλυσμόν, ὅταν θέλωμεν νὰ δημιουργήσωμεν τὴν ἀνωτάτην συνείδησιν περὶ τῆς σημασίας μεγάλων πράξεων καὶ μεγάλων θυσιῶν, τηροῦμεν «σιγὴν ἐνὸς λεπτοῦ».

4. Η ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΙΝΑΙ

“Ἡ γνῶσις ὡς θέσις περὶ ἐνὸς Εἴναι ἢ περὶ ἐνὸς Γίγνεσθαι καὶ περὶ τῶν σχέσεων καὶ ἴδιοτήτων αὐτῶν συνδέει ἀναγκαίως τὴν Γνωσιολογίαν μετὰ τῆς Ὀντολογίας. Τὸ γνωρίζον ὑποκείμενον διὰ γνωστικῶν πράξεων μᾶς πληροφορεῖ περὶ τοῦ Εἴναι, ἢ λειτουργία του δὲ αὐτη-

(1) «Ο μὲν δὴ φιλόσοφος τὴν φύσιν καὶ δὲ μουσικὸς καὶ δὲ ἔρωτικὸς ἀνακτέοι». Πλωτῖνος *Ἐννεάς Ιη*, III 1.

(2) Χαρακτηριστικὰ είναι δοσα λέγει διὰ τὴν «Ἐνάτην Συμφωνίαν» δὲ Παπαντωνίου εἰς τὸ πεζὸν πόνημά του τὸ «Κονσέρτο»:

«Ἐύλογημένος αὐτὸς ποὺ μᾶς πῆρε στὸ πλοῖο τῶν ἥχων, αὐτὸς ποὺ μᾶς πῆγε στὴν αἰτία τοῦ κόσμου —εύλογημένο τὸ θλιβερό του πνεῦμα ποὺ μᾶς ταξείδεψε. Βαθύσου γιὰ πολὺν καιρὸ στὸν ἑαυτό σου. Σιωπή— σιωπή».

Ιεζοὶ ψυθμοί, Λαζαρίνα 1922 σ. 26.

(3) Delacroix H., *Le langage et la pensée*, 2e éd. Paris 1930 p. 396.

καθίσταται δύναται λόγῳ τῆς ιδιαίτερης δργανώσεώς του. Ἡ νφή τῆς δργανώσεως ταύτης μᾶς πιθέχει ἀναγκαίως ὠρισμένου εἴδους θέσεις, ἀναλόγως τῶν γνωστικῶν κατηγοριῶν. Αἱ γνωστικαὶ κατηγορίαι ἀφ' ἔτερου ἔχουν ἀντιστοιχίαν πρὸς τὰς κατηγορίας τοῦ Εἶναι. «*Eadem sunt principia essendi et cognoscendi*».

Ἡ ὑπαρξίας τῆς ἀντιστοιχίας ταύτης κυριοῦται μὲν ἄλλα ἀνάλογα. «Ἄσ λέβωμεν ὅπερ σὺν τὴν ἀντιστοιχίαν μεταξὺ σχεδίου κατασκευῆς ἐνὸς δργανισμοῦ καὶ τῶν ἀναλόγως τοῦ περιβάλλοντος ὅρων ζωῆς του. Ἐπίσης ἀντιστοιχός εἶναι ἡ σωματοψυχικὴ κατασκευὴ τοῦ ἀρρενος πρὸς τὴν τοῦ Θηλεος καὶ ὅλον τὸ μῆκος τῆς μεταξωτῆς κλίμακος. Ἀντιστοιχία ἐπίσης ὑπάρχει εἰς τὸ εἶδος τῶν ἐνστίκτων ἐνὸς ζώου καὶ τῶν δργάνων δι᾽ ὃν πραγματοποιοῦνται ταῦτα.

Ἡδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πυθαγόρου ἐτονίζετο, ὅτι «ὅπος τοῦ δμοίου τὸ δμοῖον καταλαμβάνεσθαι πέφυκεν»⁽¹⁾, ἢ δὲ Ἐλεατικὴ ἀντίληψις, ὅτι «τὸ γὰρ αὐτὸν ροεῖν ἐστί τε καὶ Εἶναι» ἀπέδιδε τὴν αὐτὴν πίστιν. Πολὺ συφέστερον διετύπωσε τὴν γνώμην ταύτην δὲ Ἀριστοτέλης λέγων: «φασὶ γιγάντεσθαι τὸ δμοῖον τῷ δμοίῳ ἐπειδὴ γὰρ ἡ ψυχὴ πάντα γιγνώσκει συνιστᾶσιν αὐτὴν ἐκ πασῶν τῶν ἀρχῶν»⁽²⁾. Οὐ πλωτὸν οἱ συμπληροῖ τὴν διατύπωσιν τῆς γνωσιολογικῆς ταύτης ἀληθείας περὶ ἀντιστοιχίας, ὅταν ἀναφέρῃ ὅτι «οὐ γὰρ ἀν πάποτε εἰδειρ ὄφθαλμὸς ἥλιον ἥλιοειδῆς μὴ γεγενημένος, οὐδὲ τὸ καλὸν ἢν τίδοι ψυχὴ μὴ καλὴ γενομένη»⁽³⁾, μίαν γνώμην ποὺ συναντῶμεν μετὰ αἰώνας ὅλους εἰς τὸν Goethe γράφοντα εἰς τὰς «Zahme Xenien»:

«Τὸ μάτι ἢν δὲν ἦταν φωτεινό,
τὸ φῶς τὰ ἰδῆς πῶς θὰ μποροῦσε;
Κι ἢν ἡ ψυχὴ δὲν ἦταν ἀπὸ τὸν οὐρανό,
τὸ Θεὸν πῶς θὰ τὸν ἐζητοῦσε;»

Οπως τὸ σῶμα μας μὲ τὰ συστήματά του εἶναι ὠργανωμένον ὅστε νὰ τείνῃ πρὸς ἀναζήτησιν εἴτε τοῦ δέιπνον, εἴτε τῆς τροφῆς, εἴτε τοῦ ποτοῦ, εἴτε τοῦ Θηλεος, οὗτο καὶ ἡ γνωστικὴ μας λειτουργία εἶναι ὠργανωμένη ὅστε νὰ δύναται νὰ συλλαμβάνῃ τὴν ἔξω ήμῶν ὑπάρχουσαν πραγματικότητα μὲ ὅλην της τὴν ποικιλίαν. Ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἐργάζεται συνεχῶς μὲ τὴν σιωπηρὰν προϋπόθεσιν, ὅτι ἡ νόησίς

(1) Σέξτον Ἐμπειρικοῦ κατὰ Μαθηματικῶν VII, 92.

(2) Ἀριστοτέλους Περὶ ψυχῆς Λ2, 405 β 15.

(3) Πλωτὸν Ἐγγεῖον I, VI, 9.

μας μετὰ τὸ πέρας τῆς ἔργασίας της θὺ ἵδη τὰ συμπεράσματά της συμφωνοῦνται μὲ τὴν διαγωγὴν τῶν πραγμάτων. Τὸ παράδειγμα τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ πλανήτου Ποσειδῶνος διὰ μαθηματικῶν ὑπολογισμῶν ὑπὸ τοῦ Leverier διασαφεῖ χαρακτηριστικῶς τὴν ἀρχὴν ταύτην τῆς λογικότητος τοῦ πραγματικοῦ (*la rationalité du réel*).

“Οποις ὑπάρχουν πλείονα ὄντολογικὰ πεδία, οὗτοις ὑπάρχουν πλείονες μιօρφαὶ γνώσεως.¹⁾ Οἱ λάτων ἐκθέτει τὴν γνώμην ταύτην ἐν τῷ πλαισίῳ βεβαίως τῆς ὅλης του θεωρίας περὶ προύπαρξεως τῆς ψυχῆς ἐν τόπῳ τοινὶ ὑπερονθανίῳ. Ἐκεῖ μὲν αὕτη ἐθεᾶτο τὰς ἴδεας, ἥδη δὲ ἀναμνήσκεται τούτων. “Οσα λέγονται εἰς τὸ Συμπόσιον περὶ βαθμίδων τοῦ ἔρωτος²⁾, εἰς τὸν Φαιδρον περὶ εἰδῶν τῆς μανίας³⁾, εἰς τὴν Πολιτείαν περὶ παθημάτων τῆς ψυχῆς⁴⁾ καὶ εἰς τὴν Τηγν ἐπιστολὴν περὶ τῶν πέντε σταδίων γνώσεως⁵⁾, ἐκφράζουν τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ πραγματικοῦ γεγονότος τῆς ὑπάρξεως πλειόνων εἰδῶν γνώσεως.

Οἱ Ἀριστοτέλης εἰς τὰ Ἡθικὰ Νικομάχεια διεσαφῶν τὸ μέρος τῆς ψυχῆς τὸ «λόγον ἔχον» διακρίνει πέντε τρόπους καθ’ οὓς αὕτη γνωρίζει καὶ ἀποφαίνεται ἀληθῶς, ἢτοι τὴν τέχνην, τὴν ἐπιστήμην, τὴν φρόνησιν, τὴν σοφίαν, τὸν νοῦν⁶⁾. Τέχνη εἶναι ἡ διὰ τοῦ ποιητικοῦ νοῦ γνῶσις τῶν πραγμάτων, τὰ δποῖα δημιουργοῦμεν. Ἐπιστήμη εἶναι ἡ γνῶσις περὶ τοῦ ἀναγκαίως ἔχοντος, ἢ κτισμένη δι’ ἐπαγωγῆς εἰς τὰς ἀρχὰς (τὰ καθύλου) καὶ διὰ συλλογισμοῦ ἐκ τῶν ἀρχῶν ἐπὶ τὰ καθ’ ἔκαστον. Φρόνησις εἶναι «ἔξις ἀληθῆς μετὰ λόγου πρακτικὴ περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακά». Σοφία εἶναι τὸ «περὶ ἐνίων ἔχειν ἀπόδειξιν». Νοῦς εἶναι τὸ φῶς, τὸ δποῖον ἀνῆψεν ἐν τῇ ψυχῇ ὁ Θεός, ἢ πλήρης συνείδησις.

Ἡ γνωστική μας δργάνωσις καὶ δ τρόπος λειτουργίας της ἐτέθη, ὡς εἴδομεν, ἔτι σαφέστερον ὑπὸ τοῦ Kant μὲ τὴν ὅλην θεωρίαν του περὶ κατηγοριῶν. Σήμερον ὅμως ἀναγνωρίζεται, ὅτι καὶ ἡ θεωρία τούτου δέον νὰ συμπληρωθῇ ὡς πρὸς δύο σημεῖα, τὴν οὐσίαν τῶν κατηγοριῶν ἐν γένει καὶ τὸν ἀριθμόν των. Τὸ πρῶτον σημεῖον διεσαφήθη

(¹) Πλάτωνος Συμπόσιον 209 Α—C.

(²) Πλάτωνος Φαιδρος 244 Α—C

(³) Πλάτωνος Πολιτεία στ'. 511 Ε.

(⁴) Πλάτωνος Ἐπιστολὴ Z 342 Β.

(⁵) «Ἐστω δὴ οἷς ἀληθεύει ἡ ψυχὴ τῷ καταφάναι ἢ ἀποφάναι πέντε τὸν ἀριθμόν ταῦτα δ’ ἐστὶ τέχνη, ἐπιστήμη, φρόνησις, σοφία, νοῦς». Ἀριστοτέλος λογικές Ἡθικὰ Νικομάχεια Z 1138-1139.

ἀνωτέρῳ καὶ κατεδείχθη, ὅτι αἱ κατηγορίαι δὲν εἶναι μόνον τρόπαι τοῦ Νοεῖν, ἀλλὰ καὶ τρόποι τοῦ Εἶναι καὶ ὅτι ὑπάρχει ἀντιστοιχία κατηγορικῆς δργανώσεως τοῦ πνεύματός μας καὶ τοῦ Εἶναι.

Τὸ δεύτερον ζήτημα, ὃ ἀριθμὸς τῶν κατηγοριῶν ὑπὸ τὸν διπλῆν των ταύτην μορφὴν ἀναγνωρίζεται, ὅτι δέον νὰ λυθῇ διὰ συντάξεως πληρεστέρου πίνακος κατηγοριῶν, διότι ὁ τοῦ Kant εἶναι ἔλλειπτος. Ἡ γνωσιολογία τοῦ Kant ἐστηρίχθη εἰς ἐν μόνον εἶδος γνώσεος, τὸ τῆς θετικῆς ἐπιστήμης καὶ ἐκ τούτου πάλιν εἰς τὸ τοῦ φυσικομαθηματικοῦ κλάδου. Ἀνάγκη ὅμως νὰ ληφθῇ ὅπερ δψιν ἡ κατηγορικὴ διάρθρωσις τοῦ Εἶναι καὶ Συνειδέναι, οἵα ἀποκαλύπτεται εἰς τὰ ἀνωτέρω ὑποδειχθέντα ἄλλα εἶδη γνώσεως. Ὁ Schele r ὁρίζως τονίζει, ὅτι χρειαζόμενα νὰ καταρτίσωμεν μίαν γνωσιολογίαν τῆς δλητικοῦ φυσικῆς κοσμοθεωρίας, μίαν γνωσιολογίαν τῆς Βιολογίας, μίαν γνωσιολογίαν τῆς κατανοήσεως τοῦ ἀντικειμενικοῦ περιεχομένου καὶ τῶν νοημάτων τῶν πνευματικῶν δημιουργιῶν καὶ τῶν ὑποκειμενικῶν πνευματικῶν πράξεων, μίαν γνωσιολογίαν τῆς ἀντικειμενικοποιούσης Ψυχολογίας, τῆς αὐτοπαρατηρήσεως δηλαδὴ καὶ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἄλλων, ὡς καὶ μίαν γνωσιολογίαν τῆς ἴδιας τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Μεταφυσικῆς⁽¹⁾.

Ἀκόμη καὶ αἱ διὰ τὴν φυσικομαθηματικὴν γνῶσιν καθορισθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Kant κατηγορίαι, ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος διὰ τὴν αἴσυησιν καὶ ἡ ἐνότης, πολλότης, δλότης — θέσις, ἀρνησις, περιορισμὸς — ὄντότης, αἰτιότης ἀλληλεπίδρασις — δυνατότης, ἀναγκαιότης, πραγματικότης διὰ τὴν νόησιν, ἔχουσιν ἀνάγκην συμπληρώσεως. Ἐν πρώτοις, ὃς προσφυῶς παρατηρεῖ ὁ N. Hartmann, καὶ ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος περιλαμβάνουν ἄλλας στοιχειωδεστέρας. Οὕτως ὁ χῶρος περιλαμβάνει τὴν διάστασιν, τὴν διάταξιν, τὴν σειράν, τὴν διμοιογένειαν, τὴν συνέχειαν, τὸ ἀπειρον τῆς ἐκτάσεως, τὴν γενικότητα τῶν ἰδιοτήτων δι᾽ ὅλας τὰς θέσεις καὶ μέρη, τὴν μοναδικότητα τοῦ δλου, τὴν ἐνότητα τοῦ δλου. Ὁ χρόνος, περιλαμβάνει τὸ ἀναντίστρεπτον, τὴν διμοιομορφίαν, τὴν παραλληλότητα τοῦ Γίγνεσθαι, τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, τὴν δυναμικότητα καὶ ροήν τοῦ χρόνου. Ἐχομεν, λέγει, κατηγορίας, ὅπως αἱ τῆς οὐσίας καὶ αἰτιότητος, αἱ ὅποιαι εἶναι ἀκόμη πλουσιώτεραι εἰς τὴν συμπλοκήν των ἀπὸ ὅτι ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος. Λί τελευταῖαι προσέτει περιλαμβάνονται ὑπὸ τὰς ἀνωτέρῳ, ἐν φ

(1) Schele r M., op. cit. S. 244.

αἱ κατηγορίαι οὐσία, αἴτιότης εἶναι ἐπὶ μέρους στοιχεῖα ἀκόμη ἀνωτέρων κατηγοριῶν, ὅπως ἡ ζωή, ἔξελιξις, ἐπανάληψις, ἐπιλογή. Λί κατώτεραι κατηγορίαι εἶναι στοιχεῖα διὰ τὰς ἀνωτέρας, ἐκάστη ὅμως ἀνωτέρα περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ προσέτι ἐν Νοευτῷ⁽¹⁾.

Τὰ δεδομένα τῆς φυσικῆς ἐρείνης μᾶς ἀναγκάζουν νὰ δεχθῶμεν διὰ τὴν αἴσθησιν καὶ ἄλλα στοιχεῖα μορφοποιήσεως. Ἐν ἀντικείμενον, π.χ. μία τρύπεα, τὴν ὅποιαν βλέπω ἐνώπιόν μου ὡς σῶμα στερεὸν κατέχον ἐν μέρος τοῦ χώρου, εἶναι καὶ ἑαυτήν, ἀνευ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς γνωστικῆς ὁργανώσεως τῶν αἰσθήσεών μας, πολὺ διάφορος. Λότι ἀποτελεῖται ἀπὸ σωματίδια (= περιοχὰς χώρου μὲ διναμικὴν συμπόνισιν) περιδικούμενα ἐντὸς συστημάτων ἀπεχόντων ἄλλιῶν καὶ ἀφιερόντων δυναμικὰ πεδία ἐνδιαμέσως. Τὸ φῶς ἐπίσης μὲ τὴν κλίμακα τῶν χωμάτων φυσικῶς εἶναι κίνησις κυματοειδής. Τὸ φῶς ὅμως ποὺ ἀντιλαμβανόμενα διὰ τῶν αἰσθήσεων εἶναι κάτι διάφορον ἀπὸ τὴν κυματοειδῆ κίνησιν. Τὴν ἴδιαζονσα ταύτην γνῶσιν περὶ φωτὸς τὴν προερχομένην ἐκ τῆς γνωστικῆς μας ὁργανώσεως ἔχομεν ὅλοι, ἐφ' ὃσον δὲν εἶμεθα τυφλοί. Λὲν δυγάμεθα ὅμως νὰ μεταδώσωμεν τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν εἰς ἓνα ἐκ γενετῆς τυφλόν. Τὴν κυματοειδῆ κίνησιν δυνάμεθα νὰ περιγράψωμεν εἰς αὐτόν, ἀφοῦ οὗτος ἔχει γνῶσιν τοῦ διαστήματος μὲν διὰ τῆς ἀφῆς, τῆς δὲ κινήσεως διὰ τῆς μετατοπίσεως τοῦ σώματός του. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὅποῖον δύναται νὰ ἐννοήσῃ ὁ τυφλὸς μὲ τὴν περιγραφήν μας περὶ κυματοειδοῦς κινήσεως οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ ὅτι ἔκφραζει ἡ λέξις φῶς. Ὁμοιαὶ παρατηρήσεις ἵσχουν καὶ διὰ τὰ ἄλλα εἴδη τῆς αἰσθήσεως. Τὰ αἰσθητήρια δηλαδὴ ἀναλόγως πρὸς τὴν εἰδίκευσίν των παρέχουν διαμόρφωσιν εἰς τὰ ἔξωθεν ἐρεθίσματα, τὰ δηοῖα ἐν ἐσγάτῃ ἀναλύσει εἶναι κύματα φωτός, ἀέρος, δυνάμεις καὶ πεδία δυνάμεων, ἔχοντα ὅμως καὶ αὐτὰ τάξιν ὡς πρὸς τὴν ἐντασιν, θέσιν καὶ κίνησιν. Παρὰ ταῦτα ὅμως βέβαιον εἶναι, ὅτι εἰς πᾶσαν ἔσωθεν διαμορφουμένην ἐποπτείαν ἀντιστοιχεῖ πάντοτε ἔξωτερικῶς κάτι τὸ πραγματικόν, ἀκόμη καὶ διὰ τὰς ἴδιότητας τὰς δηοίας ὁ I. o c k e εἰχε χαρακτηρίσει ὡς δευτερευούσας (secondary qualities), καὶ ἐνθεώρει ὡς οὖσας ὑποκειμενικῆς προελεύσεως. Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Locke ἀντίκειται πλέον εἰς τὰ δεδομένα τῆς θετικῆς ἐρεύνης.

Μία ἄλλη πρωταρχικὴ ἀντιληπτικὴ κατηγορία εἶναι ἡ τῆς μορφῆς. Ὑπάρχει τάσις ἀντιλήψεως ἐποπτικῶν εἰκόνων, ἡ ὅποια εἶναι

(1) Hartmann N., op. cit. S. 255.

priori εἰς ήμᾶς καὶ δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀναλογικῆς ἐπιδράσεως ἔξωτερικῶν ἔρεθισμάν. Ἡ ἴκανότης μας αὕτη τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι μορφὰς εἶναι πρωτογενὴς καὶ μὲν ἰδίους νόμους. Ὡς κατέδειξεν δὲ Ε. Jaensch διὰ τῆς εἰδητικῆς θεωρίας (Eidetik) (¹), ἡ μορφὴ καὶ ἡ εἰκὼν δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα συνθέσεως αἰσθημάτων, ὃς ισχυρίζοντο ἡ Αἰσθησιοκρατία καὶ ἡ Ψυχοφυσική. Ἀντιθέτως τὰ αἰσθημάτα εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιγενοῦς ἀναλυτικῆς μας ἐνεργείας ἐπὶ τῶν εἰκόνων. Εἰς τοὺς πρωτογόνους δὲ ἀντίληψις εἰκόνων παρουσιάζει τοιαύτην ἔντασιν, ὥστε εἶναι δύσκολος δι’ αὐτοὺς δὲ ἀποχωρισμὸς τμημάτων ἐκ σειρᾶς ἀντιλήψεων. Οὗτοι εἰς τὰς διηγήσεις των λέγουν δλαῖσα ἀντελήφθησαν κατὰ μίαν διαδρομὴν καὶ τὰ ἐκθέτουν ἀλληλοδιαδάχως ἐν εἴδει κινηματογραφικῶν εἰκόνων. Ἀνακρινόμενοι δι’ ἐν συμβάντινοι δὲ τοὺς ὑποδεικνύεται τοῦτο. Οἱ παῖδες ἐπίσης ἔχουν εἰκόνας πραγμάτων μὲν τοπικὸν καὶ χρονικὸν προσδιορισμὸν ἀδυνατοῦντες νὰ τὰς ἀπομονώσουν. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ δυσχέρειά των διὰ σύγκρισιν καὶ ἀνεύρεσιν γενικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν πραγμάτων, διότι δυσκολεύονται νὰ τεμαχίσουν σύνολα εἰκόνων. Ὅλα τὰ βλέπουν δὲς ἐν ἀδιαίρετον δλον. Ὡς κατέδειξεν ἡ Μορφολογικὴ Ψυχολογία, οὗτοι ἀναγινώσκουν εἰς τὸν καθρέπτην ἀνεστραμμένην γραφὴν εὐκολώτερον ἀπὸ τοὺς μεγάλους, διότι οἱ μεγάλοι ἀναγινώσκουν ἀνὰ ἐν γράμμα τεμαχίζοντες τὴν συνολικὴν εἰκόνα.

Ὑπάρχει ἔμφυτος τάσις δχι μόνον ἀντιλήψεως εἰκόνων, ἀλλὰ καὶ δημιουργίας εἰκόνων. Ἡ τάσις αὕτη ἔχει τὴν φύσαν της εἰς αὐτὴν τὴν σφαιραῖραν τῶν δρμῶν. Αἱ δρμαὶ παράγουν πρωταρχικῶς τὰς εἰς αὐτὰς ἀντιστοιχούσας εἰκόνας. Ἐντεῦθεν μόνον ἔξηγοῦνται αἱ εἰκόνες τῶν ὀνείρων τῶν ἴκανοποιούντων ὀρισμένας ἀνάγκας. Ἀκόμη καὶ εἰς τὰ ζῷα ἡ εἰκὼν τοῦ ἔχθροῦ, τοῦ ἄλλου φύλου, τῆς τροφῆς, τῆς φωλεᾶς φαίνεται δτι εἶναι ἐνστικτωδῶς παροῦσα. Ἡ γνωστολογικὴ αὕτη κατηγορία τῆς μορφῆς εἶναι ἀντιστοιχως καὶ ὄντολογικὴ κατηγορία, διότι εἰς τὴν φύσιν ἔχομεν συνεχῶς γένεσιν καὶ δργάνωσιν μορφῶν, ἀπὸ τῶν κρυστάλλων μέχρι τῶν ἀγωτέρων ζωϊκῶν εἰδῶν. Πᾶς δργανισμὸς εἶναι

(¹) Ὁ δρός εἰδητικὸς ἐλήφθη ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὃστις εἰς τὰ Μετὰ τὰ Φυσικά τον (Γ. 1088 β 34, 1090 β 85) ἔξετάζει ποια εἴναι ἡ σχέσις τοῦ μαθηματικοῦ ἀριθμοῦ πρὸς τὸν αἰσθητὸν καὶ τὸν ειδητικόν, δηλαδὴ τὸν τοῦ κόσμου τῶν ίδεων ἡ εἰδῶν.

μιρφὴ μὲ οἰραοχημένην ὑφὴν ὁργάνων καὶ συστημάτων. Ἡ μιρφὴ αὗτη διατηρεῖται παρὰ τὰς ἐπιδράσεις τῶν ἔξωθεν δυνάμεων καὶ παρὰ τὴν διαρκῆ ἐναλλαγὴν τῆς ὑλῆς. Ὅσον προχωρεῖ ὁ πολιτισμός, τόσον ἐλαττοῦται ἡ δύναμις τῆς ἀμέσου ἀντιλήψεως συνολικῶν εἰκόνων, διότι ἀσκούμεθα εἰς τὸ νὰ διασπῶμεν συνεχῶς τὰς εἰκόνας. Συμβαίνει δηλαδὴ τὸ ἀντίθετον ἀπὸ ὅ,τι ἐπίστευετο. Δὲν ἐπεξεργαζόμεθα τὰ αἰσθήματα, ὅστε ἐκ τῆς συνδέσεως (Assoziation) αὐτῶν νὰ παραγάγωμεν ἀντιλήψεις, ἀλλ᾽ ἐπεξεργαζόμεθα τὰς ἀντιλήψεις καὶ τὰς εἰκόνας καὶ προκαλοῦμεν κατὰ τὸ δυνατὸν διάσπασιν (Dissoziation) τοῦ ὅλου εἰς στοιχεῖα ἀπλούματερα.

Παραλλήλως πρὸς τὴν κατηγορίαν τῆς μιρφῆς δέον νὰ ἔξαρθσι κατὰ τὸν Spann καὶ ἄλλαι ἴδιαζουσαι κατηγορίαι τῆς ζωῆς, ὅπως ἡ ὁλότης (Ganzheit), ἥτις εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν κατηγορίαν τῆς ποσότητος, ἡ διάρροωσις (Ausgliederung), ἥτις εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν τῆς ποσοτικῆς ἐπαναλήψεως, ἡ διαβάθμισις (Stufenbau) καὶ ἡ ἀναγωγικὴ σύνδεσις (Rückverbundenheit) (¹).

Μία ἄλλη βασικὴ κατηγορία εἶναι ἡ κατηγορία τοῦ σκοποῦ. Ὁ Kant εἰς τὸν πίνακα τῶν κατηγοριῶν τού περιλαμβάνει μόνον τὴν αἰτιότητα. Ὁ ἴδιος δημιουργεῖ τὴν σκοπιμότητα εἰς τὸ ἔργον τοῦ «Κριτικὴ τῆς κριτικῆς δυνάμεως» ὑπὸ ἄλλην μιρφῆν, ὡς κανονιστικὴν ἀρχὴν (regulatives Prinzip) (²). Ἐκεῖνος, λέγεται, ὅστις θὰ ἐπίστευεν, ὅτι ἡ φύσις προσδιορίζεται ἀπὸ σκοποὺς σφράγεται. Ἐν τούτοις ἡ πίστις αὗτη ὡς εὑρετικὴ ἀρχὴ ἐπιτρέπεται. Τὸ νὰ ἀποβλέπωμεν δηλαδὴ πρὸς τὴν φύσιν, ὡς ἐὰν ὠρίζετο ἀπὸ σκοπούς, ὁδηγεῖ εἰς τὴν εὔρεσιν αἰτιωδῶν προσδιορισμῶν. Σήμερον ἀνεγνωρίσθη, ὅτι ἡ σκοπιμότης δὲν εἶναι ἀπλῶς ὑποκειμενικὴ κανονιστικὴ ἀρχὴ τῆς ἐρεύνης τῆς φύσεως, ἀλλὰ μία ἀντικειμενικὴ ἐκδήλωσις τῆς ὁργανικῆς ζωῆς, τῆς ὅποιας ἀποτελεῖ βασικὴν συστατικὴν ἀρχὴν (konstitutives Prinzip). Ἡ κατηγορία αὗτη εἶναι διὰ τὴν ὁργανικὴν φύσιν ὅ,τι ἡ κατηγορία τῆς αἰτιότητος διὰ τὴν ἀνόργανον. Διὰ τῶν προόδων τῆς Βιολογίας κατεδείχθη πλήρως ἡ ἔκτασις καὶ τὸ περιεχόμενόν της. Τὰ ἔμβια ὅντα μὲ τὴν ὁργάνωσίν των ὑπερβαίνοντας τὰς κατηγορίας τῆς ἀνοργάνου φύσεως.

Ἡ κατηγορία τοῦ προσώπου ἡ τοῦ ἐγώ, εἰσαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Fi-

(¹) Spann O., Kategorienlehre, 2 Aufl. Jena 1939 S. 60.

(²) Kant I., Kritik der Urteilskraft, Ausg. der Pr. Akademie Bd V., Berlin 1913, S. 359.

chite, ἀναγνωρίζεται σήμερον ὡς ἀποδίδουσα κάτι τὸ πραγματικόν. Ἡ διάκρισις τοῦ «ἔγώ» ἀπὸ τὸ «ούν ἔγώ» ή ἀπὸ τὸ «σὺ» εἶναι ἡ γεννῶσα τὴν συνείδησιν μὲ τὰ περιεχόμενά της. Ὁ W. Stern διακρίνει ὅντολογικῶς τὸ πρᾶγμα ἀπὸ τὸ πρόσωπον (Person und Sache), ὃ δὲ Spann τονίζει, ὅτι ἡ πρόσωπικότης εἶναι ἡ κορωνὶς τοῦ Εἶναι.

Μετὰ τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ προσώπου συνδέεται καὶ ἡ κατηγορία τῆς ἀξίας. Πᾶν δὲ προβάλλουν ὡς σκοπὸν τὰ πρόσωπα καὶ ἐπιδιώκουν τὴν πραγμάτωσίν του, κατὰ τὴν διαδικήν ζωῆν ἴδιᾳ, τὸ νοοῦν ὡς ἔχον ἀξίαν. Η κατηγορία τῆς ἀξίας περιλαμβάνει ὑφήν ἐντὸν ὀλόκληρον κάστιν πρωταρχικῶς δεδομένον εἰς ἥμιν. Εἰς αὐτὸν δέον νὰ περιληφθοῦν όχι μόνον αἱ ἡθικαὶ ἀξίαι ἀλλὰ καὶ αἱ αἰσθητικαὶ τῆς μορφαίας, τῆς συμμετρίας καὶ τοῦ ρυθμοῦ, ὡς καὶ αἱ θρησκευτικαὶ τῆς συνδέσεως (religio), τῆς ἔξαρτίσεως, τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἐμπιστοπύγης πρὸς τὸ ἀπόλυτον.

Ἡ κατηγορία τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ κόσμου ὡς συνόλου συμπληρουῖν τὸν ὅλον πίνακα κατηγοριῶν.

Ἐπομένως ἔχομεν πλείονα κατηγορικὰ στοιχεῖα ἐν ᾧ μὲν τὸ βιολογικὸν a priori, τὸ a priori τῆς κοινωνικότητος, τὸ τῆς αἰσθήσεως καὶ γνώσεως πραγμάτων καὶ φαινομένων, τὸ τῆς νοήσεως καὶ ἐκφράσεως διὰ συμβόλων, τὸ ἀξιολογικὸν καὶ τὸ τῆς συνολικῆς γνώσεως. Διὸ ἔκαστον τούτων ἴσχύουν ἄδιαι κατηγορίαι, αἵτινες εἶναι καὶ τρόποι ὁργανώσεως τῆς συνειδήσεως καὶ τρόποι ὁργανώσεως τοῦ Εἶναι. Οἰαδήποτε καὶ δὲν εἶναι ἡ ἐσωτάτη οὐσία τοῦ Εἶναι καὶ Γίγνεθαι, ἀποτελούμεθα καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τὴν ἴδιαν. Διὰ τοῦτο, τονίζει ὁ Bergson, δυνάμεθα καὶ νὰ τὴν γνωρίσωμεν (¹).

Εἰς ἔνα πλήρη πίνακα κατηγοριῶν περιλαμβάνονται :

1. *Aἱ βιολογικαὶ κατηγορίαι*, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν γνῶσιν καὶ οὖσίαν τῶν ἔμβιων ὅντων, π.χ. ἡ κατηγορία τῆς ὄλότητος, τῆς μιօρφῆς, τῆς αἰσθήσεως, τῆς αὐτοσυντηρήσεως, τῆς σκοπιμότητος, τῆς γενέσεως, τῆς αὐξήσεως, τοῦ φύλου, τοῦ εἴδους, τοῦ ἀτόμου, τοῦ ἐνστίκτου.

2. *Aἱ ψυχολογικαὶ κατηγορίαι*, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν γνῶσιν καὶ οὖσίαν τῶν προσώπων, π.χ. ἡ κατηγορία τοῦ ἔγώ, τοῦ προσώπου, τῆς συνειδήσεως, τῆς ἐκφράσεως, τοῦ συναισθήματος, τῆς πράξεως, τοῦ σύ, τῆς ὄμαδος.

3. *Aἱ πραγματολογικαὶ κατηγορίαι*, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν γνῶ-

(¹) Bergson H., L' intuition philosophique p. 78 - 79.

σιν καὶ οὐσίαν τῶν πραγμάτων καὶ φαινομένων, π.χ. ἡ κατηγορία τῆς οὐσίας, τῆς ποσότητος, τοῦ ἀριθμοῦ, τῆς θέσεως, τῆς μεταβολῆς, τῆς αἵτίας.

4. *Ἄι ἐνιοιολογικαὶ κατηγορίαι*, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν γνῶσιν καὶ οὐσίαν τῶν συμβόλων καὶ τρόπων ἐκφράσεως περὶ πραγμάτων καὶ σχέσεων, π.χ. ἡ κατηγορία τῆς ταυτότητος, διμοιότητος, διαφορᾶς, οὐσιώδους, ἐπουνιώδους, γενικοῦ, μερικοῦ, νοήματος, ἐννοίας.

5. *Ἄι ἀξιολογικαὶ κατηγορίαι*, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν γνῶσιν καὶ οὐσίαν τοῦ πνεύματος, π.χ. ἡ κατηγορία τῆς ποιότητος, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τοῦ ὁραίου καὶ τοῦ ἀσχήμου, τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ βεβήλου, τοῦ ἀνωτέρου καὶ τοῦ κατωτέρου.

6. *Ἄι δυτολογικαὶ κατηγορίαι*, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν γνῶσιν καὶ οὐσίαν συνόλου τοῦ Εἶναι, π.χ. ἡ κατηγορία τῆς ἀρχῆς, τοῦ Εἶναι, τοῦ Γίγνεσθαι, τῆς ὕλης, τῆς ζωῆς, τοῦ πνεύματος, τῆς Ἱεραρχίας, τοῦ ἀνθρωπίνου, τοῦ γηίνου, τοῦ θείου.

‘Ως συμπέρασμα τῆς προηγηθείσης ἔρεύνης περὶ τῆς οὐσίας τῆς γνώσεως δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν τὸ ἔξῆς :

I. *Γρῶσις εἶναι* ἡ συνείδησις περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ζωῆς, περὶ προσώπων, περὶ πραγμάτων, περὶ νοημάτων καὶ συμβόλων, περὶ ἀξιῶν, περὶ συνόλου τοῦ κόσμου.

II. Εἰς τὴν γένεσίν της συμβάλλουν τὰ ἔξῆς στοιχεῖα :

1. *Ἡ ἔσωθεν παρόρμησις πρὸς γνῶσιν.*

2. *Οἱ ἔξωθεν ἔρεθισμοὶ οἱ προερχόμενοι ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ φαινομένων.*

3. *Ἡ εἰδικὴ δογάνωσις τῶν αἰσθητηρίων δογάνων μας.*

4. *Ἡ νοητικὴ καὶ ἀξιολογικὴ δογάνωσις τοῦ πνεύματός μας, ἥτις εἶναι ἀντίστοιχος πρὸς τὴν δογάνωσιν τοῦ Εἶναι.*

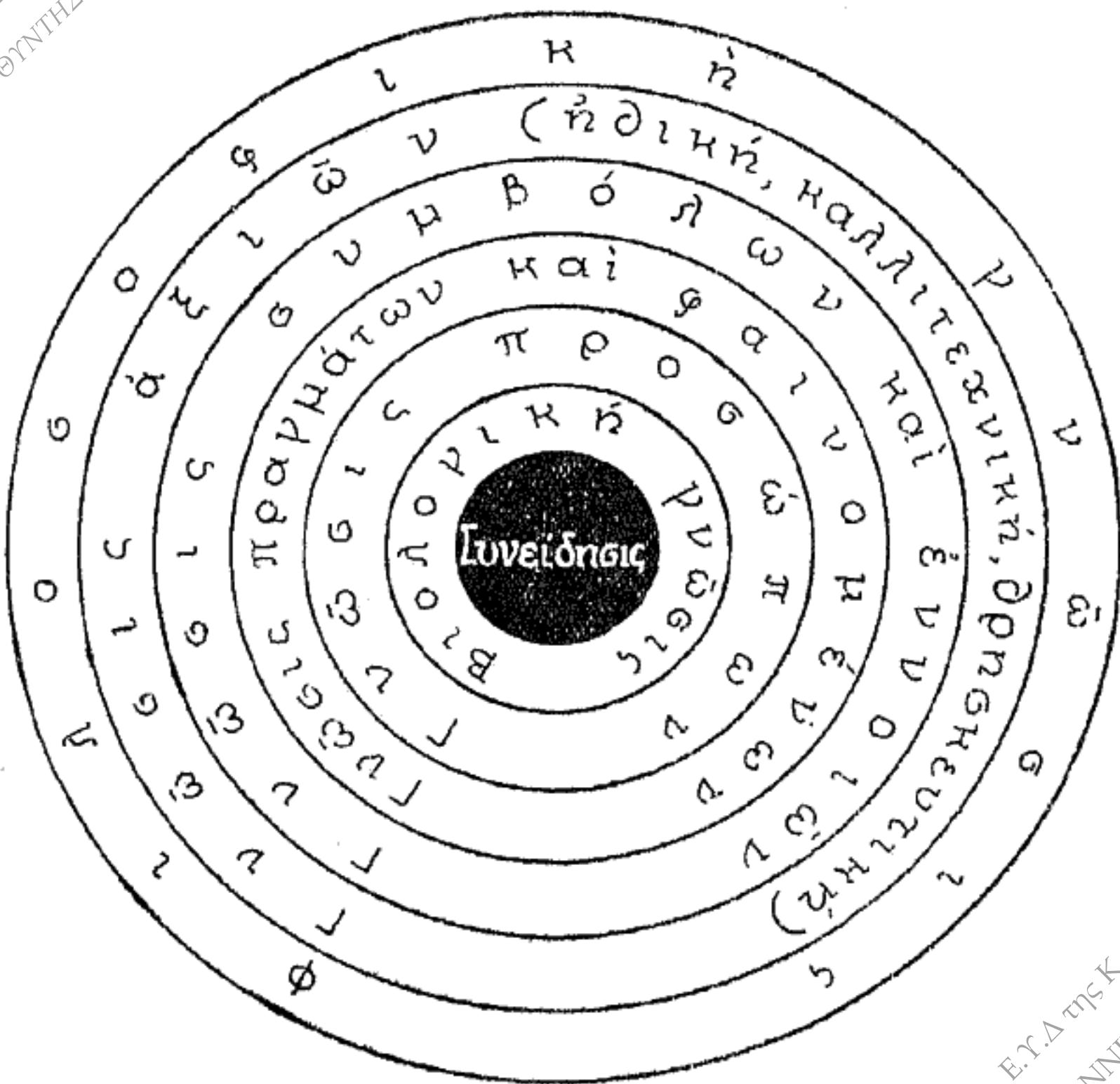
5. *Τὰ βιώματα τὰ ἐπιβάλλοντα εἰς ἡμᾶς νὰ ἀράγωσταισμένη τι ὡς τὸ αὐτό, ὡς γνωστόν, ὡς νέον, ὡς δμοιον, ὡς διάφορον, ὡς δυνατόν, ὡς ἀγαγματον, ὡς δρυόν, ὡς ἐσφαλμένον, ὡς πλήρες ἀξίας, ὡς ἀγώτερον, ὡς κατώτερον.*

ΕΡΓΑΣΤΗΚΟ ΕΙΓΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠΙΚΑΘΗΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠΙΚΑΘΗΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

Τὰ εὖδη τῆς γνώσεως κατὰ τὰ προηγηθέντα εἶναι πλείονα. Μίαν εἰκόνα τούτων κατὰ τὴν γενετικήν των σχέσιν δίδει τὸ παρατιθέμενον διάγραμμα.

Ταῦτα εἶναι ή βιολογική γνῶσης ή ἀναφερεομένη εἰς τὰς ἐν ἡμῖν ἐνστικτώδεις παρορμήσεις, ή γνῶσης τῶν προσώπων ή πληροφοροῦσα περὶ τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ τῶν ὅμοίων μας, ή γνῶσης τῶν πραγμάτων ή γνωρίζουσα τὸν ἔξω ἥμαντον κόσμον, ή γνῶσης τῶν συμβόλων καὶ ἐννοιῶν τῶν ὑποκαθιστῶντων τὰ πράγματα, ή ἀξιολογική γνῶσης ή ἀποκαλύπτουσα τὰς ἀξίας, ἡθικάς, αἰσθητικάς, θρησκευτικάς καὶ ή φιλοσοφική γνῶσης ή μεμένη τὸ σύνολον τὸ Εἶναι καὶ Γίγνεσθαι.

Προβλέπομεν εἰς τὴν ἐπὶ μέρους ἔξετασιν ἐκάστου.

1. Η ΒΙΟΛΟΓΙΚΗ ΓΝΩΣΗΣ

Ο Αριστοτέλης εἰς τὰ Ἡθικὰ Νικομάχεια εἶχε διαφένει ὡς μέση τῆς ψυχῆς πρῶτον «τὸ λόγον ἔχον»⁽¹⁾, διὰ τοῦ δποίου κτώμεθα τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἡθικὴν γνῶσιν, καὶ δεύτερον τὸ «ἄλογον», τὸ γνωρίζον τὴν συντελεῖ εἰς τὴν σωματικήν μας ζωὴν καὶ ἐκφαῖνον τὴν γνωστικήν του δύναμιν ὡς ἐπιθυμίαν⁽²⁾. Η διάφορης αὕτη εἶναι συνεχής εἰς τὴν ἀρχαίαν Φιλοσοφίαν. Βραδύτερον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν θρησκευτικῶν ἴδεων τὸ ἄλογον τοῦτο μέρος ἐκηρύχθη ὡς σαρκικόν, ὡς πηγὴ τῆς ἀμαρτίας, πᾶσα δὲ ἔρευνα περὶ αὐτοῦ παρημελήθη. Καὶ κατὰ τὸν νεωτέρους χρόνους ὁ Ὁρθολογισμὸς καὶ η διδασκαλία τοῦ Descartes περὶ δύο οὐδιτῶν, τῆς νοήσεως καὶ ἐκτάσεως, ἐξ ὧν η δευτέρα παριελέμβανε καὶ τὰ ἔμβια ὅντα, συνέβαλον ὅστε νὺν συνεχισθῆ η μὴ προσοχὴ εἰς αὐτό. Η ἀνάπτυξις ὅμως τῆς ἐρεύνης τοῦ βάθους τῆς προσωπικότητος (Tiefenpsychologie), τῆς Ψυχιατρικῆς, τῆς Βιολογίας καὶ τῆς μελέτης τῶν ἐνστικτῶν συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ διαφωτισθῇ η ψυχικὴ αὕτη σφαῖρα καὶ η σημασία της διὰ τὴν γνῶσιν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ ἀνθρωπος συνδέεται μὲ τὴν ὑπ' αὐτὸν ὄντολογικὴν σφαῖραν, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως χωρίζεται διὰ τῆς ἐμποτίσεως τοῦ βιολογικοῦ στοιχείου ἀπὸ πνευματικότητα.

Ηδη τὰ ζῶα μὲ τὴν ἐνστικτώδη ζωὴν των ἐμφανίζουν μίαν μορφὴν γνώσεως ἀναλόγως τοῦ εἶδους των. Άναγνωρίζουν ἐν ἄλλῳ ἔμβιον ὃν ἀπὸ ἐν ἀνευ ζωῆς, ἀναγνωρίζουν τὴν τροικήν των, τὸ θῆλυ, τὸ συμηνος των, τὴν κατοικίαν των, τὴν μεταβολὴν τοῦ καιροῦ, τὸν ἐχθρόν,

(1) Ἡθικὰ Νικομάχεια Z 1139α 3.

(2) Αὐτόθι A 1102 α 32, Γ 1111 β 6 - 13.

τὸν φίλον, τὰ δηλητηριώδη καὶ τὰ λαματικὰ φυτά, προσανατολίζονται εἰς τόπους, ἀφ' ὃν ἀπεμαρύνθησαν πολύ. Εἰς τὰ ζῷα ὑπάρχει ἐκ τῶν προτέρων γνῶσις ἐνὸς σκοποῦ καὶ μιᾶς σημασίας. Ἡ δρᾶσις των δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἀντανακλαστικῶν κινήσεων, ὡς ἔδίδασκον οἱ μηχανοκράται, ἀλλὰ σκοπίμου δράσεως ἐνὸς ἐνοτίκου, τὸ δποῖον δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του κατὰ πολλοὺς τρόπους. Πρὸ ἐνὸς κινδύνου τὸ αὐτὸ ζῷον δύναται ἄλλοτε μὲν νὰ μείνῃ καὶ νὰ ἀγωνισθῇ, ἄλλοτε νὰ φύγῃ ταχέως, ἄλλοτε νὰ κρυβῇ. Τὴν λείαν του τὸ αὐτὸ ζῷον συλλαμβάνει εἴτε διὰ διόξεως, εἴτε διὰ παραφυλάξεως. Τροποποίησις ὅρων ζωῆς προσκάλει τροποποίησιν δράσεως. Ἡ ἐπιτέλεσις τοῦ σκοποῦ συνοδεύεται ἀπὸ ἀντίληψιν συνολικῶν καταστάσεων. Τὰ ζῷα ἀντιλαμβάνονται καὶ προσέχουν μόνον δ.τι εἶναι σχετικὸν πρὸς τὰ ἐνστικτά των καὶ ἀδιαφοροῦν διὰ τὰ ἄλλα. Μία ἀράχνη π.χ. σπεύδει πρὸς τὴν μυῖαν, ἥτις περιεπλάκη εἰς τὸν ἴστον της, διὰ νὰ τὴν καταράγῃ. Ἐὰν δμως ἥ αὐτὴ ἀράχνη καὶ ἥ αὐτὴ μυῖα τοποθετηθοῦν εἰς ἐν μικρὸν κυτίον, ἥ πρώτη δὲν ἐνοχλεῖ τὴν δευτέραν, διότι ἥ μυῖα δὲν ἐμπίπτει πλέον εἰς τὴν συνολικὴν κατάστασιν ἴστος — λεία.

"Εκαστος δργανισμὸς ἔχει ἐκείνας τὰς κατηγορίας αἰσθήσεως ὡς ἀλφράβητον τῆς δυνατῆς κοσμικῆς του εἰκόνος, αἱ δποῖαι δύνανται νὰ γίνουν σύμβολα παρατηρήσεως διὰ τὰ ἀντικείμενα, τὰ ἔχοντα σχέσιν μὲ τὰς δρμάς του. Ταῦτα ἀποτελοῦν ἔνα κατάλογον τῶν ἀντιστάσεων καὶ εὔκολιῶν, τὰς δποίας θὰ συναντήσῃ πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἐνορμητικῆς του ζωῆς. Τὸ ζῷον προσέχει ὅχι πᾶν δ.τι τὸ περιβάλλει, ἀλλ' δ.τι ἐκ τοῦ περιβάλλοντος ἔχει σημασίαν δι' αὐτό. Μία σαῦρα ἥ εἰς βάτραχος ἀντιλαμβάνονται ἔνα ἥχον ποὺ παράγομεν ἔέοντες τὸ πλησίον των ἔδωρος, ἥ προκαλοῦντες βόμβον δμοιον μὲ ἐντόμου μετακινούμένου διὰ μέσου τοῦ πέριξ χόρτου. Τότε στρέφουν τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν ἥχον. Ἀντιθέτως δείκνυνται κωφὰ πρὸς ὄλλους ἥχους καὶ κρότους πολὺ ἵσχυροτέρους. Τοῦτο συμβαίνει, διότι εἶναι ὁργανωμένα ὥστε νὰ ἀντιλαμβάνωνται μόνον τὰ ἐρεθίσματα τὰ ἔχοντα σημασίαν διὰ τὰ ἐνστικτά των τροφῆς, θήλεος, κινδύνου κλπ.

"Ἡ γνῶσις τῶν ὅρων τροφῆς εἶναι λίαν λεπτολόγως ὁργανωμένη, ὑπάρχουσα ὅχι μόνον ὡς φροντὶς ἐκάστου ζῷου διὰ τὴν συντήρησιν του, ἀλλὰ καὶ ὡς μέριμνα τῆς μητρὸς διὰ τὴν τροφὴν τοῦ ἐκγόνου της. Ὁ οἰστρος τοῦ ἵππου ἐναποθέτει τὰ ὥα του ἐπὶ τῶν ποδῶν τοῦ ζῷου, τὸ δποῖον γλυχόμενον λόγῳ τοῦ κεντήματος μεταφέρει τὸ ἀρτιγένητον ἔμβουν εἰς τὸν πεπτικὸν σωλῆνα του, εἰς μέρος δηλαδὴ μπου

οὗ ὅδοι εἶναι εἰνοῖξοι διὰ τὴν ἀνάπτυξίν του. "Ἐν κολεόπτερον τῆς Νοτίου Εὐρώπης, ἡ σίταρις (*sitaris humeralis*), κατὰ μῆνα Αὔγουστον ἡ Σεπτέμβριον ἀποθέτει πολυάριθμα ὅπλα εἰς τὴν εἶσοδον τῆς φωλεᾶς ἐνὸς εἴδους μονίχοντος μελίσσης καλούμενης *Anthophora parietina*, ἔγούσσης νύμφας ἐν ἔξελιξει. Μετὰ ἔνα λιῆνα ἔξεργονται ἀπὸ τοῦ ὅπλου ταῦτα νύμφαι μέλαιναι μήκους ἐκδεξιῶν χιλιοστομέτρου μὲν ὀξείας σιαγόνας, μὲ ἀγκιστροειδῆς τελονίσματες τοὺς πόδας καὶ μὲ τούχας κεκαμένας εἰς τὸ ποτώτερον ὄχρον τῆς κοιλίας. Άλι νύμφαι αὕται δύνανται νὰ διαμένουν καὶ μῆλον τὸν χειμῶνα εἰς τὴν θέσιν, ὅπου ἔξεκολάρθησαν, χωρὶς νὰ τραποποιοῦνται ἢ νὰ ανθένουν, διότι δὲν τρέφονται. Ἐπτὰ μῆνας περίπου μετὰ τὴν ωτοκίαν τῆς σιτάρεως αἱ μελίσσαι ἔξεργονται ἀπὸ τὸ περίβλημά τοιν, αἱ ἀρρενες καὶ ἀρράς. Τότε αἱ νύμφαι τῆς σιτάρεως προσκολλῶνται εἰς τὰς νέας ἀρρενας μελίσσας κατὰ τὴν πτῆσιν των, ἀναμένουσαι τὴν σιγμὴν τῆς συζεύξεως. Κατὰ τὴν τελευτιάν ταύτην μεταπηδοῦν ἐκ τῆς ἀρρενος μελίσσης εἰς τὴν θήλειαν διὰ νὰ παραμείνουν ἐπ' αὐτῆς καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς κατασκευῆς φωλεᾶς καὶ κατὰ τὴν συλλογὴν τοῦ μέλιτος. "Οταν ἡ θήλεια ἀποθέτῃ ἐν ὅπον τῆς, μία νύμφη τῆς σιτάρεως ὀλισθαίνει καὶ προσκολλᾶται ἐπὶ τοῦ ὁοῦ, ἐπιπλέοντα οὕτως ἐπὶ τοῦ μέλιτος. Κατόπιν ἡ νύμφη αὕτη διὰ τῶν ὀξειῶν σιαγόνων τῆς σχίζει τὸ περίβλημα τοῦ ὁοῦ τῆς μελίσσης καὶ ἀρχίζει νὰ τὸ τρώγῃ. Τότε ὑφίσταται μίαν σοβαρὰν μεταμόρφωσιν, μεγιλῶνει, ἀποκτᾷ ἐν λευκὸν χρῶμα, τὰ νῶτα τῆς πλατύνονται καὶ ἡ κοιλία τῆς κυρτοῦται, πλέει ἐπὶ τοῦ νέκταρος ἀπὸ τὸ ὄποιον τρέφεται καὶ κατόπιν διέρχεται ἀπὸ δύο στάδια χρυσαλλίδος, μετὰ τὰ ὄποια ἐμφανίζεται ὡς τέλειον κολεόπτερον. Τὸ ζωάριον οὐδέποτε ἄλλοτε εἶχεν ἵδει ἔξελιξιν διμοίου ζώου μὲ τὰς τοιαύτας ἐνστικτώδεις πράξεις (¹).

Παραλλήλως πρὸς τὴν τροφὴν ἡ γνῶσις τοῦ θήλεος εἶναι ἐμφύτως σιφῆς. Ἡ νυκτόβιος χρυσαλλίς π.χ., ἡ καλούμενη «grand raou» , ἐμφανίζει τὸ ίδιαζον, ὅτι τὸ ἀρρεν ἀνευρίσκει τὸ θῆλυ, ὑπάρχον συγγά εἰς μεγάλας ἀποστάσεις, ὃ δὲ Fabre ἴνα ἔξηγήσῃ τοῦτο ἐδέχετο, ὅτι τὰ θήλεα ἔξεπειπον εἰδικὰ κύματα. Τὸ σχῆμα τῆς φωλεᾶς εἶναι ἐκ τῶν προτέρων γνωστὸν καὶ τὸ κατασκευάζουν μὲ ἀκρίβειαν, καίτοι δὲν εἶδον ἄλλην προηγουμένως. Ἐπίσης μία γνῶσις τοῦ μεγέθους ὑπάρχει σα-

(¹) Kuyten dijk F., Psychologie des animaux, trad. fran^c. Paris 1928 p. 115.

φῶς. Ὁ καρκίνος ὁ ἐρημίτης, δταν αὐξηθῇ καὶ δὲν χωρῇ εἰς τὸ κογχύλιον ὃπου εἶναι ἔγκατεστημένος, ἔξερχεται διὰ νὰ ζητήσῃ ἄλλο μεγαλύτερον. Ὁ ἴδιος ἐπίσης ἀποσπᾷ ὠρισμένου εἴδους ἀνεμώνην τῆς θιαλάσσης καὶ τὴν φυτεύει ἐπὶ τοῦ κελύφους του.

Ἡ γνῶσις τῶν μορφῶν εἶναι συχνὰ λίαν λεπτολόγος. Ὑπάρχουν ἔντομα, δπως οἱ κυνηγοὶ σφῆκες, οἱ δποῖοι ἀναζητοῦντες εἰδικοὺς σκώλικας δὲν τοὺς φρονεύουν, ἀλλὰ τοὺς κεντοῦν μὲ ἀκρίβειαν εἰς ὠρισμένον γάγγλιον διὰ νὰ τοὺς παραλύσουν καὶ κατόπιν νὰ ἐναποθέσουν ἐντὸς τοῦ σώματός των τὰ ὀψά των. Οἱ σκώληκες οὗτοι δὲν ἀποσυντίθενται, ἀλλὰ παραμένουν εἰς λανθάνουσαν ζωὴν μέχρι σχηματισμοῦ ἐκ τῶν ὠῶν τῶν σφηκῶν ἐμβρύων, ποὺ θὰ τραφοῦν ἀπὸ αὐτούς.

Μία γνῶσις τοῦ χρόνου ὑπάρχει εἰς ὠρισμένα ζῷα. Ταῦτα τὰ βλέπομεν εἰς ὠρισμένην ὅραν τῆς ήμέρας νὰ συναθροίζωνται, ἵνα λάθουν τροφήν. Γενικῶς τὰ ζῷα ἔχουν ἀντίληψιν τῆς ἀλλαγῆς, τῶν ρυθμῶν, τῆς περιοδικότητος. Ἐπίσης ἡ γνῶσις τοῦ χώρου εἶναι περισσότερον γενική. Αἱ μέλισσαι καὶ ἄλλα ἔντομα ἐπιστρέφουν εἰς τὴν κυψέλην των ἀσφαλῶς. Ἐχουν γνῶσιν τοῦ δλου τοπίου, δπου ενδίσκεται αὕτη. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ότι ἐὰν γίνῃ μικρὰ μετατόπισις τῆς κυψέλης, ἐπιστρέφουν καὶ τὴν ἀναζητοῦν εἰς τὸ ἴδιον σημεῖον δπου ἦτο, χωρὶς νὰ τὴν βλέπουν ὀλίγη μέτρα ἐκεῖθεν εἰς τὴν νέαν της θέσιν. Ἡ γνῶσις προσανατολισμοῦ εἰς μεγάλας ἀποστάσεις εἶναι μία πραγματικότης, καίτοι μὴ διασαφηθεῖσα ἀκόμη ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς λειτουργίας της. Τὰ ἀποδημητικὰ πτηνὰ ἐμφανίζουν μίαν γνῶσιν κατευθύνσεως εἰς ταξείδια ἀποστάσεων ἕως 10.000 χιλιομέτρων. Ταχυδρομικαὶ περιστεραὶ ἐμφανίζουν ἀναλόγους ἐκδηλώσεις. Πλεῖστα ἔντομα ἐπίσης ἐμφανίζουν ἵκανότητα προσανατολισμοῦ, δπως οἱ μύρμηκες, ἐνῷ μέλισσαι τυφλωθεῖσαι ἐπανῆλθον ἀσφαλῶς εἰς τὴν φωλεάν των. Ἐντομα ζῶντα κατὰ σμήνη καὶ ἐμφανίζοντα κατανοιήν καὶ εἰδίκευσιν ἔργων ἔχουσιν ἔκαστον ἐνστικτόδη γνῶσιν τοῦ ἔργου τοῦ δλου σμήνους, εἴτε πρόκειται περὶ λεπτολόγου κατασκευῆς τῆς φωλεᾶς διὰ συνεργασίας (μύρμηκες), εἴτε πρόκειται περὶ συλλογῆς καὶ διατηρήσεως τροφῆς, εἴτε πρόκειται περὶ μερίμνης διὰ τοὺς ἔχγόνους.

Οἱ τρόποι ἐκφράσεως καὶ συνεννοήσεως μεταξὺ τῶν ζῷων ἀπεδείχθησαν ποικιλώτατοι. Διὰ φωνῶν καὶ διὰ κινήσεων ἐκφράζουν τὴν πεῖναν, τὴν δίψαν, τὴν ἐμφάνισιν ἔχθροῦ, τὸν τρόμον, τὴν χαράν δι' ἀνεύρεσιν τροφῆς καὶ ποτοῦ, δι' ἀνεύρεσιν τῆς ἀγέλης, διὰ προσπέλασιν τοῦ θήλεος, διὰ τὸ τέκνον των. Ἰδιαιτέρως ἐμελετήθησαν οἱ τρόποι

συνεννοήσεως τῶν μυθικῶν καὶ τῶν μελισσῶν. Οἱ πρῶτοι συνεννοῦνται δι’ ἐπαφῆς τῶν κεραιῶν των, εἴτε δι’ ἀνεύρεσιν τροφῆς, εἴτε διὰ νὰ μεταβοῦν εἰς ἐπίθεσιν, εἴτε διὰ νὰ φύγουν, εἴτε διὰ νὰ ἀλλάξουν φωλειάν. Αἱ μέλισσαι συνεννοῦνται μὲν χαρακτηριστικοὺς βόμβους. Ὁν φὸς ὁ ἡρεμος βόμβος εἶναι ἐκδήλωσις κανονικῆς ἐργασίας ὁ ηὐξημένος δηλοῖ προετοιμασίας δε? ἀποχώρησιν, ὁ θορυβώδης τὴν προπαρασκευὴν τῆς γαμηλίου πτήσεως τῆς βασιλίσσης, ὁ θρηνώδης τὴν ἀπώλειαν τῆς βασιλίσσης. "Οταν πρόκηται νὰ χωρισθῇ τὸ σμῆνος, ή παλαιὰ βασίλισσα εἰδοποιεῖ τὰς ἐργάτιδας μὲν χαρακτηριστικὸν εἶδος σαλπίσματος. Τῶν ζώων τοῦ δρυμοῦ αἱ φωναὶ κατεγράφησαν λεπτομερῶς μὲ τὰς σημασίας των μέχρι τοῦ σημείου νὰ κατασκευασθοῦν σχετικὰ ὅργανα ἀγαπαράγοντα ταύτας, ἵδια πρὸς παραπλάνησιν τῶν θηραμάτων κατὰ τὰ μεγάλα ὠργανωμένα κυνήγια. Στοιχεῖα εὐφυΐας καὶ λύσιν προβλημάτων ἐμφανίζουν πλεῖστα ἐκ τῶν ἀνωτέρων ζώων. Περὶ τούτου μᾶς πληροφορεῖ ὁ βαθμὸς ἀσκήσεως τῶν φρορτηγῶν Ὁινδικῶν ἐλεφάντων, τὰ πειράματα τοῦ Köhler ἐπὶ πιθήκων, χρησιμοποιούντων ἴνδοκαλάμους διὰ νὰ φθάσουν ἀνηρτημένην τροφήν των, τὰ τοῦ Mc Dougall ἐπὶ λευκῶν μυῶν, δυναμένων νὰ ἀνοίξουν ἀλλεπάλληλα κλεῖθρα ξυλίνου κιβωτίου καὶ εὔρουν τὸν τυρόν των καὶ τὰ τοῦ Thorndike ἐπὶ γαλῶν ἀνευρισκουσῶν διὰ μέσου λαβυρίνθων κεκρυμμένον ἰχθύν.

"Ολα τὰ ἀνωτέρω μαρτυροῦσιν, ὅτι τὸ φαινόμενον γνῶσις ἀρχίζει ἥδη εἰς τὴν ὑπὸ τὸν ἄνθρωπον βαθμίδα. Οὗτο δικαιοῦνται ἡ γνώμη τοῦ Ἀριστοτέλους τονίζοντος, ὅτι «τοῦ ζώου οὐ μόνον τὸ γεννῆσαι ἐργον (τοῦτο μὲν γὰρ κοινὸν τῶν ζώντων πάντων), ἀλλὰ καὶ γνώσεως τινος πάντα μετέχουσι, τὰ μὲν πλείονος, τὰ δὲ ἐλάττονος, τὰ δὲ πάμπαν μικρᾶς»⁽¹⁾. Τὸ γενικὸν χαρακτηριστικὸν ὅμως πασῶν τῶν γνωστικῶν τούτων ἐκδηλώσεων τῶν ζώων εἶναι, ὅτι αὕται δὲν ἐμφανίζονται ὡς αὐτόνομος λειτουργία, ἀλλ᾽ ὡς ὑπηρετοῦσα τὰ ἔνστικτα ζωῆς καὶ ἀσφαλείας τοῦ ζώου.

"Η μορφὴ αὕτη γνώσεως ἡ ὑπηρετοῦσα τὴν διατροφήν, τὴν σύζευξιν, τὴν ἀποφυγὴν κινδύνου, τὴν ὅμαδικὴν ζωὴν, ὑπάρχει καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον, διεξάγεται δὲ μὲ ἔνα αὐτοματισμὸν χωρὶς τὴν ἐπέμβασιν τῶν ἀνωτέρων γνωστικῶν λειτουργιῶν. "Ανευ συλλογισμοῦ καὶ ἀμέσως γνωρίζει οὗτος, ὅτι πεινᾷ, ὅτι ἔκεινος δὲ καρπὸς εἶναι βρώσιμος, ἐνῷ δὲ ἄλλος δὲν εἶναι, ὅτι ἡ σύνδεσις μὲ τὸ ἔτερον φύλον συμπληροῖ

(1) Ἀριστοτέλος Περὶ ζώων γενέσεως Α 731α 29.

τὴν βιολογικήν του ὑπόστασιν, δει, ὅταν ἀπειληθῇ ἀπὸ κίνδυνον, δέον
νὰ ἀμυνθῇ ή νὰ φύγῃ, ὅταν ἀπομονωθῇ νὰ ἀνεύρῃ τοὺς ὅμοίους του,
ὅταν δισθενήσῃ νὰ ἀναζητήσῃ τὰ μέσα τὰ δυνάμενα νὰ ἀπομακρύνουν
τὴν νόσον.

"Οχι μόνον ή γνῶσις τῶν ιδίων μας ὁργανικῶν ἵναγκῶν εἶναι ι-
διαῖσα, ἀλλὰ καὶ μετρόπος γνώσεως τῶν ἐκδηλώσεων τῶν ἄλλων ζωϊ-
κῶν ὁργανισμῶν γίνεται διὰ κατανοήσεώς των, διὰ τρόπου δηλαδὴ
διαφόρου ἀπὸ τὴν γνῶσιν τῆς ἀνοργάνου φύσεως. Ἐνῷ ὡς πρὸς τὴν
ἀνόργανην τρύσιν ἔξετάζομεν τὶ εἶναι τοῦτο ή ἔκεινο τὸ σῶμα καὶ ἐ-
ρωτῶμεν διατὸν μεταβάνει τοῦτο ή ἔκεινο τὸ φραινόμενον, διατὶ βρέχετ,
διατὶ γίνονται ἀστραπαί, διατὶ ἔχομεν ἔκλειψιν τοῦ ήλιου, διατὶ ἐπι-
πλέονταν ὠρισμένα σώματα, ὡς πρὸς τοὺς ζῶντας ὁργανισμοὺς ἐρωτῶμεν
πρὸς ποῖον σκοπὸν εἶναι τὸ σῶμα των οὖτω κατεσκευασμένον, πρὸς
ποῖον σκοπὸν ἔχει προβοσκίδα δὲ λλέφας, δὲ χίνην νηκτικὰς μεμβράνας,
τὸ ἀρρεν πτηνὸν κελάδημα, δὲ λαγωὸς ταχύτητα καὶ δὲ ἀσπάλαιξ προσθί-
οντος πόδας ὡς πτύα. Εἰς τὴν Χημείαν ἐρωτῶ διατὶ γίνεται δέξιδωσις
τῶν μετάλλων καὶ ὅχι πρὸς τίνα σκοπόν, ἐνῷ εἰς τὴν Βιολογίαν ἐρευ-
νῶ τὴν ἀνάγκην τὴν δροίαν πληροῖ ή καῦσις τῶν λιπῶν ὑπὸ τοῦ ὁρ-
γανισμοῦ.

"Η σκοπιμότης δὲν εἶναι μία κανονιστικὴ ἀρχὴ (regulatives Prin-
zip) τῆς ζωῆς. Είναι τι τὸ συνεχῶς ἐμφανιζόμενον καὶ ἐμπειρικῶς
βεβαιούμενον. Ἡ προσαρμογὴ εἰς τοὺς ὅρους τοῦ περιβάλλοντος, ή δ-
λοκλήρωσις τῆς μορφῆς δι' ἐπανορθίσεως διαταραχῶν κατὰ τὴν δινο-
γένεσιν, ή παραγωγὴ ἀντισωμάτων κατὰ τὰς δηλητηριάσεις, ή ἐπούλω-
σις κατὰ τοὺς τραυματισμούς, ἐφ' ἣς στηρίζεται δλόκληρος ή Χειρουρ-
γική, ή ἀναπλήρωσις βλαβέντων ὀργάνων, ή ἀναγέννησις κιλοβολθέντων
μερῶν εἶναι φαινόμενα καθ' ἵμεραν βεβαιούμενα ἐμπειρικῶς. "Ολα
ταῦτα ὑποχρεοῦσιν ἐγκύρους βιολόγους προαγαγόντας τὴν ἐργαστηριακὴν
ἐρευναν νὰ δέχωνται τὴν ἀρχὴν τῆς σκοπιμότητος διὰ τὰ ἔμβια ὅντα,
ἐμφανίζοντες ταύτην ὑπὸ ποικίλα δνόματα. Οὕτως ὁ C la u d e Be r-
n a r d ὁμιλεῖ διὰ μίαν διευθύνουσαν ἴδεαν (idée directrice) καὶ ἐν
quid proprium τῆς ζωῆς⁽¹⁾, ὁ G o e b e l διὰ μίαν ἐνδογενῆ δια-
μορφωτικὴν ὕθησιν καὶ καλλιτεχνικὴν τάσιν τῆς φύσεως⁽²⁾, ὁ

⁽¹⁾ B e r n a r d C l., Leçons sur les phénomènes de la vie communis aux animaux et aux végétaux, Paris 1878, p. 50 - 51.

⁽²⁾ G o e b e l K., Die Entfaltungsbewegungen der Pflanzen und

Driesch δι^τ ἐντελέχειαν (Entelechie) δρῶσαν εἰς τοὺς ὁργανισμούς⁽¹⁾, δι Brachet διὰ ζωὴν δημιουργὸν μορφῶν (vie créatrice de formes)⁽²⁾, δι Exküll διὰ σχέδιον κατασκευῆς (Bauplan) ἐκάστου ὁργανισμοῦ⁽³⁾, δι Vialleton διὰ δημιουργὸν δύναμιν (force créatrice)⁽⁴⁾, δι Eimer διὰ μίαν Ὀρθογένεσιν (Orthogenese) τῶν ζωικῶν εἰδῶν⁽⁵⁾ καὶ ἄλλοι δι^τ ἄλλα ἀνάλογα.

Βεβαίως οὐ ποτὲ τῆς αἰτιότητος δὲν παύει ἵσχυονσα εἰς τὴν σφαιρὰν τῆς ζωῆς. Μὲ αὐτὴν ὅμως δύναμαι νὰ ἔρμηνεύσω ὅχι τὰ βιολογικὰ φαινόμενα, ἀλλ^τ ἔκεινα δι^τ ὃν παράγεται τὸ ἀκατέργαστον ὑλικόν, τὸ δποῖον θὰ μιօρφοποιήσῃ ή ζωὴ δρῶσα τελολογικῶς. Αὐτὸς δι Kant, ὅστις ήτο τόσον ἐπιφυλακτικὸς εἰς τὸ νὰ ἀποδεχθῇ τὴν σκοπιμότητα ὡς βιολογικὴν κατηγορίαν, ἔγραψεν εἰς τὴν «Κριτικὴν τῆς ποιητικῆς δυνάμεως»: «Ἐίναι τελείως βέβαιον, ὅτι δὲν θὰ δυνηθῶμεν ποτὲ νὰ γνωρίσωμεν ἐπαρκῶς τὰ ὁργανικὰ δύντα καὶ τὰς ἐσωτερικάς των δυνατότητας κατὰ μηχανικὸς νόμους τῆς φύσεως. Πολὺ δλιγάτερον θὰ δυνηθῶμεν νὰ τὰ ἔρμηνεύσωμεν. Τοῦτο μάλιστα είναι τόσον βέβαιον, ὥστε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ προτείνῃ τις τὴν γνώμην, ή νὰ ἐλπίσῃ, ὅτι κάποτε θὰ ἐμφανισθῇ εἰς Νεύτων, δι δποῖος θὰ ἔκαμψε κατανοητὴν τὴν γένεσιν ἔστω καὶ ἐνδὲ καλάμου χλόης κατὰ φυσικοὺς νόμους, τοὺς δποίους οὐδεὶς σκοπὸς διέπει⁽⁶⁾.

Νόμοι ἵσχυον καὶ διὰ τὴν ζωήν, οἱ βιολογικοὶ νόμοι ὅμως είναι ποιοτικοὶ χαρακτῆρος. Οὗτοι δὲν ἐκφράζουν μαθηματικῶς αἰτιόδεις σχέσεις, ἀλλὶ καρόρας ἔχοντας ὀρισμένην συχνότητα. Ἐπὶ παραδείγματι δι νόμος τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τῆς διαιωνίσεως ἔχει εἰς ἄλλα εἶδη καὶ ἄτομα ἄλλην πληρότητα. Ο νόμος τῆς ὄντογενέσεως ἔχει ἐν περιθώριον παραλλαγῶν.

deren teleologische Deutung, 2. Aufl. Jena 1924, S. 35 - 36.

(1) Driesch H., Philosophie des Organischen, 2. Aufl. Leipzig 1921, S. 220 - 221.

(2) Brachet A., La vie créatrice des formes, Paris 1927, p. 143.

(3) Exküll J. von, Theoretische Biologie, 2e Aufl. Berlin 1928 S. 104.

(4) Vialleton L., Morphologie et transformisme. Cahiers de Philosophie de la Nature vol. I, Paris 1927.

(5) Eimer Th., Über bestimmtgerichtete Entwicklung (Orthogenese) und über Ohnmacht der Darwinischen Zuchtwahl bei der Artenbildung. 3e Congrès Internat. de Zoologie 1895.

(6) Kant I. Kritik der Urteilskraft, 4. Meiner — Auflage S. 265.

Κατὰ τὴν γνῶσιν τῆς ζωῆς ἔκαστον ὅργανισμὸν νοῶ ὡς ὅλον καὶ δχι ὡς ἀθροίσμα μερῶν. Τὸ ἀθροίσμα ἔχει τμήματα δμοιομερῆ, τὸ δλον ἔχει μέλη μὲ διαφοροποίησιν καὶ ἴεράρχησιν. Ἐκάστη λειτουργία καὶ ἔκαστον μέλος κατανοοῦνται ἀναλόγως τῆς σημασίας των διὰ τὸ ὅλον καὶ δχι ἀναλόγως τῶν ὑλικῶν μερῶν ἀπὸ τὰ δποῖα συνίστανται. Πλῆθος ἐκδηλώσεων καὶ πράξεων ἐνὸς ζώου κατανοοῦμεν, δταν γνωρίζωμεν τὸ ἔνστικτον τὸ δποῖον ὑπηρετοῦσι καὶ δχι ἐὰν ἀναλύσωμεν τὰς κινήσεις καὶ μεταβολὰς ποὺ προκαλοῦνται εἰς ὑλικὰ στοιχεῖα.

Ο βιολόγος δέον νὺν ἔχῃ δεῦνται τὴν ἴκανότητα πρὸς ἀντίληψιν τῶν συνολικῶν σκοπῶν, νὰ καθιδηγῇται ἀπὸ ἐν βιολογικὸν πνεῦμα. Τοῦτο συνίσταται εἰς τὴν συνολικὴν ἀντίληψιν περὶ ὅργανισμοῦ, ἀντὶ τῆς ἀναλυούσης καὶ χωριζούσης εἰς μεμονωμένα συστήματα καὶ τμήματα συστημάτων παλαιᾶς ἀντιλήψεως, τῆς ἀντιμετωπίζούσης τοῦτον μὲ μόνον φυσικοχημικὰς μεθόδους. Εἰς τὴν Ἱατρικὴν κατº ἔξιχτην ἐγένετο σήμερον ἀντιληπτὸν τοῦτο. Ή παλαιὰ θεραπευτικὴ θεωρία ἐδέχετο τὴν μὲν νόσον ὃς τοπικὴν φυσικοχημικὴν διαταραχήν, τὴν δὲ θεραπείαν ὃς ἐπενέργειαν διὰ καταλήλου φρασμάκου, τὸ δποῖον θὰ ἔξουδετέρωνεν εἴτε τὴν τοπικὴν φυσικοχημικὴν διαταραχήν, εἴτε ἀρρυθμίαν τοῦ ὅργάνου μενονωμένως νοούμενου. Ἐντεῦθεν καὶ τὰ ἴδιοσκευάσματα καὶ τὸ ἐργαστήριον ὃς βάσις θεραπείας. Σήμερον δ ὅργανισμὸς νοεῖται ὡς κάτι τὸ σωματοψυχικῶς ἐνιαῖον μὲ συμπαράστασιν ἐν ἔκάστῃ στιγμῇ δλοκλήρου τοῦ παρελθόντος του^(¹). Ο ιατρὸς δὲν γνωρίζει μόνον ἐξ ἐξωτερικῶν ἐκδηλώσεων. Διὰ τὴν κατανόησιν καὶ ἔκτιμησιν τῆς ἔκάστοτε προκυπτούσης νόσου, παρατηρεῖ δ Γερόντος, δὲν ἀρκεῖ νὺν ληφθῆ μονομερῶς ὑπº ὅψιν ἢ λειτουργικὴ αὐτοῦ ἔκτροχίασις ἢ παθολογοανατομικὴ τοῦ ὅργάνου ἄλλοιωσις, ἄλλὰ τὸ σύνολον τοῦ σωματικῶς καὶ ψυχικῶς ἐνιαίου ὅργανισμοῦ μετὰ τοῦ ἀδιαλείπτως δρῶντος ψυχικοῦ προσδιορισμοῦ πάσης ἐκδηλώσεως τῆς ζωῆς^(²). Πρέπει δ ιατρὸς νὺν εἶναι ἴκανός, ὥπως κατανοῆται τὴν δλην ὑπόστασιν τοῦ ἀσθενοῦς του.

Η σημασία τῆς βιολογικῆς γνώσεως εἶναι μεγίστη. Η μορφὴ αὗτη γνώσεως παραμένει ἐν λειτουργίᾳ ἀκόμη καὶ δταν δλαι αἱ ἄλλαι ἀτονίσουν. Τοῦτο συμβαίνει, διότι εἶναι ἡ σώζουσα τὴν ζωήν, ὡς

(¹) Παραβ. Kongress zur Förderung medizinischer Synthesen in Marienbad 1932, Berlin 1933.

(²) Γερόντος Μ., Ψυχικαὶ ἐπιδράσεις ὃς νοσογόνος παράγων, Ἀθῆναι 1948 σ. 32.

βλέπομεν εἰς τοὺς βιολογικῶς συστελλομένους καὶ προσεγγίζοντας εἰς τὸ τέλος τιν. Αὕτη συγχρόνως ἀποτελεῖ τὸ ὑπόστρωμα, ἐφ' οὗ θὺ ἀναπτυγχῆ ἥ πνευματικότης μας διὰ τῶν ἄλλων μορφῶν γνώσεως.

2. Η ΓΝΩΣΙΣ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

‘Ο ἀνθρώπος ἀρχῆθεν διακρίνει τὰ πρόσωπα ἀπὸ τὰ πράγματα. Ή πρώτη γνωστική σχέσις δι’ αὐτὸν εἶναι ἥ τοῦ ἁγὸ — σύ. Τὸ σὺ εἶναι ὅν τοῦ ἴδικοῦ του εἴδους. Τὴν σχέσιν ταύτην ζητεῖ νὰ ἐπεκτείνῃ διὰ τῆς προσωποποιήσεως καὶ εἰς τὰ πράγματα. Κατὰ τὴν πρωτόγονον κατάστασιν ἥ γνῶσις προσώπων εἶναι τὸ κατ’ ἔξοχὴν εἶδος γνώσεως, διότι ὅλη ἥ φύσις θεωρεῖται ως ἐμπψυχωμένη καὶ ὡς πεδίον δράσεως πνευμάτων καὶ δαιμόνων, ὑπαρχόντων ὅπισθεν τῶν δένδρων, ὁρέων, ποταμῶν καὶ ἄλλων φυσικῶν ὅντων. Ἡδη δὲ παῖς ἀπὸ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς ζωῆς του ἀναγνωρίζει τὰ πρόσωπα πολὺ πρὸ τῶν πραγμάτων. Ἐμφύτως ἀντιλαμβάνεται τὴν συμπάθειαν ἥ ἀντιπάθειαν τῶν ἄλλων. Τοῦτο προηγεῖται πάσης πείρας.

Η γνῶσις τῶν προσώπων δὲν προέρχεται ἐξ ἀναλογικοῦ συλλογισμοῦ, ως ὑπεστηρίχθη ὑπό τινων, ἀλλὰ γίνεται δι’ ἀμέσου ἐσωτερικῆς ἀντιλήψεως. Οσα γνωρίζομεν διὰ τοὺς συνανθρώπους μας διὰ τὸν χαρακτῆρα των καὶ τὸ φρόνημά των, δὲν προέρχονται ἀπὸ τὰς κατὰ παράδοσιν ἀναγνωριζόμενας μορφὰς γνώσεως. Η γνῶσις των μὲ τοὺς τύπους τῆς λογικῆς εἶναι ἀδύνατος. Οἱ περισσότεροι δὲν δύνανται νὰ πραστήσουν μὲ ἐννοίας οὐδὲ τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐπιστημιωτέρων φίλων των. Ἐχει δίκαιον νὰ παρατηρῇ δὲ Rothacker, διτι «ἐάν δὲ ἀνθρώπος ἦτο οὕτω περιωρισμένος εἰς τὴν γνῶσιν, ὅπως ἐκτίθεται εἰς τὰ ἐγχειρίδια τῆς Ψυχολογίας, θὰ τοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ γελάσῃ ἀκόμη καὶ διὰ μίαν γελοιογραφίαν»⁽¹⁾.

Η γνῶσις τῶν προσώπων δὲν εἶναι μόνον τὸ πρῶτον ἐξ ὅλων τῶν εἰδῶν γνώσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνο διὰ τὴν πραγματικότητα τῶν ἀντικειμένων τοῦ ὅποιου ἡγέρθησαν αἱ ὀλιγώτεραι ἀντιρρήσεις. Πολλοὶ φιλόσοφοι ἡμφεσβήτησαν τὴν ὑπαρξίαν τοῦ ἀνοργάνου κόσμου. Διὰ τὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην ἥ ὑλη εἶναι τὸ «μὴ ὅν», διὰ τὸν Berkeley «esse est percipi», διὰ τὸν Kant οὐ κατηγορίαι τῆς νοήσεως μορ-

(1) Rothacker E., op. cit. S. 57.